

I. KLASSIEK RELIGIEUS DENKEN IN ARCHAÏSCHE CULTUREN

1) BASISFEITEN

Archaïsche culturen vergoddelijken of sacraliseren hun leefwereld.

Drie aspecten bij SACRALISERING:

- TABOE = *verbod* op oncontroleerbaar toelaten van bepaalde verschijnselen
- RITUEEL = *handeling* die verboden verschijnselen op een gecontroleerde manier toelaat
- MYTHE = *verhaal* dat onderscheid maakt tussen ongeoorloofde en geoorloofde verschijnselen

2) BASISHYPOTHESE (MIMETISCHE THEORIE):

GEWELD is EERST gesacraliseerde verschijnsel
via verkeerde associaties bij de slachtoffers van mimetisch geweld,
met andere woorden via een ZONDEBOKmechanisme

Het zondebokmechanisme leidt, door herhaling, tot ritualisering van mimetisch geweld
en verklaart de structuur van een van de eerste CULTURELE FEITEN: het OFFERRITUEEL

Tijdens de oudste offerrituelen organiseren menselijke gemeenschappen opzettelijk een GEVECHT,
waarna het OFFER wordt gebracht aan god(en) vanuit de overtuiging dat op die manier ORDE en VREDE
tot stand komen. De structuur van de oudste offerrituelen is dus schematisch:

GEVECHT – OFFER – VREDE

[HYPOTHESE: ritualisering van mimetisch geweld – zondebokslachtoffer – ervaring van plotse kalmte]

Het gecontroleerde geweld van *offerrituelen* houdt het *taboe* op oncontroleerbaar geweld in stand.
In *mythes* vertellen gemeenschappen wat taboe is en wat alleen geritualiseerd is toegelaten.

VOORBEELD: Tinku in Bolivia.

3) OVERZICHT van GESACRALISEERDE CULTURELE FEITEN als gevolg van de SACRALISERING VAN GEWELD

Telkens geldt:

in (al dan niet schriftelijke) *mythes* is vastgelegd dat het gesacraliseerde verschijnsel *taboe* is en alleen op een *geritualiseerde* manier is toegelaten, vanuit de veronderstelling dat anders chaos uitbreekt

- NATUURVERSCHIJNSELEN EN SOCIALE HIËRARCHIE

VERKLARING:

slechte weersverschijnselen kunnen voedseltekorten veroorzaken, wat tot geweld kan leiden
concurrentie om de hoogst mogelijke sociale status kan tot geweld leiden

VOORBEELDEN:

Griekse mythe over Prometheus
vredespijp
hindoeïstische mythe over Purusha

- ZIEKTES

VERKLARING:

zoals geweld kan ziekte de dood tot gevolg hebben en beide fenomenen zijn "besmettelijk"

VOORBEELDEN:

sjamanistische rituelen
het fenomeen van de Khakua-Kumu bij de Kombai in Papoea-Nieuw-Guinea

- ADOLESCENTIE

VERKLARING:

opgroeïende jongelingen worden mogelijk gewelddadige rivalen van oudere gezagsdragers

VOORBEELDEN:

inwijdingsritueel (initiatieritueel/adolescentieritueel) bij de Sambia in Nieuw-Guinea
inwijdingsrituelen bij de Bantoe-volken (onder andere Ndembu) in Centraal-Afrika
inwijdingsritueel bij de Xhosa in Zuid-Afrika

- **"SPIEGELFENOMENEN"**

VERKLARING:

"dubbelgangers" zijn mogelijks gewelddadige concurrenten voor een eigen positie

VOORBEELDEN:

homoseksuelen (zie onder andere inwijdingsritueel bij de Sambia)

spiegels

tweelingen

- **KONINGSCHAP EN DIEREN**

VERKLARING:

koningen in oude culturen worden als goden beschouwd en vaak geofferd bij crisissen; vandaar de hypothese dat koningen oorspronkelijk te begrijpen zijn als "uitgestelde offers" (als zondebokken, verantwoordelijk gesteld voor geweld)

dieren worden in oude culturen vaak eerst "vermenselijkt" en in de gemeenschap opgenomen (domesticatie!) alvorens ze (soms) worden geofferd;

vandaar de hypothese dat dierenoffers een vervanging zijn van mensenoffers

(om op een "veiligere" manier het mimetische geweld van wraak en wederwraak te vermijden)

VOORBEELDEN:

zondebokkoningen in zuidoostelijk Soedan
de mythe over Koning Oedipus

de berenceremonie bij de Japanse Ainu
heilige koeien in India

- **VOEDSEL EN TERRITORIUM**

VERKLARING:

territorium en voedsel zijn soms objecten van rivaliteit tussen mensen

VOORBEELDEN:

etiquetteregels

koosjer en niet koosjer voedsel bij de joden

De gewelddadige oorsprong van de sacralisering van allerlei verschijnselen werd in de loop van de geschiedenis dikwijls vergeten. Hedendaagse resten van oeroude taboes en rituelen tonen niet altijd direct meer een band met geweld. Toch blijven bekende hedendaagse rituelen vaak impliciet verwijzingen naar geweld bewaren. VOORBEELD: hedendaagse carnavalsrituelen versus Tinku

II. DE JOODS-CHRISTELIJKE TRADITIE ALS KRITIEK OP KLASSIEK RELIGIEUS DENKEN

In grote delen van de wereld mogen de hierboven beschreven religieuze gebruiken dan wel verdwenen zijn, de menselijke eigenschappen die eraan de basis van liggen zijn springlevend en creëren soms nieuwe "religieuze" en "sacrale" fenomenen, zelfs los van een verwijzing naar geesten of god(en). De zelfkritische blik van spirituele figuren op de misleidende fundamenteën van hun eigen religieuze cultuur, blijft dan ook relevant voor wie niet tot die cultuur behoort, precies omdat die zelfkritiek betrekking heeft op de universeel menselijke eigenschappen die telkens nieuwe "religieuze structuren" genereren (ook in zogenaamde tijden "zonder god"!).

Elke religieuze traditie kent een zelfkritische, spirituele onderstroom, maar volgens denkers als Dietrich Bonhoeffer (1906-1945), René Girard (1923-2015) en Slavoj Žižek (*1949) komt de meest radicale kritiek op de fundamenteën van "klassiek religieus denken" uit de joods-christelijke traditie. Bonhoeffer en Girard zijn ervan overtuigd dat de joods-christelijke traditie daardoor openbaart wie God werkelijk is, terwijl Žižek het christelijk verhaal beschouwt als het meest grondige atheïsme. Beide posities kunnen in bepaalde opzichten "mystiek" worden genoemd.

VOORBEELDEN VAN RELIGIEUS DENKEN:

evangelicals Jerry Falwell en Pat Robertson na 9/11

de advocaten die de verkrachters van Cheryl Ann Araujo (1961-1986) verdedigden
de mannen in de reportage *Femme de la Rue* (Sofie Peeters)

Joël De Ceulaer over leerkrachten godsdienst en levensbeschouwing in *Knack* (13 januari 2015)

de vriendinnen van Lotte in het verhaal over Linde

het personage Sebastião Rodrigues in de film *Silence*, vóór zijn "bekering"
de Oedipusmythe

HET CHRISTELIJK VERHAAL GEEFT EEN FUNDAMENTELE KRITIEK OP RELIGIEUS DENKEN

De evangeliën laten de structuur zien van klassiek religieus denken en laten zien dat die structuur is gebaseerd op illusies. Zie de vergelijking tussen de Oedipusmythe en het evangelie over Jezus:

Een vergelijking tussen de mythe over Oedipus en het evangelie over Jezus	
MYTHE OVER OEDIPUS	EVANGELIE OVER JEZUS
<ul style="list-style-type: none"> • OEDIPUS OVERTREEDT "GODDELIJKE TABOES":<ul style="list-style-type: none"> - Hij vermoordt de koning (zijn vader) = "ongeorloofde rivaliteit" om <u>machtspositie</u> - Hij maakt de vrouw (zijn moeder) van een ander tot de zijne = "ongeorloofde rivaliteit" om <u>goederen</u> ⇒ Oedipus "bezet" de plaats van een ander en "bezit" wat een ander toebehoorde ("bezetenheid")	<ul style="list-style-type: none"> • DE TEGENSTANDERS VAN JEZUS BESCHULDIGEN JEZUS VAN: "ongeorloofde rivaliteit" om <u>machtspositie</u>
<ul style="list-style-type: none"> • GEVOLG VAN OEDIPUS' OVERTREDINGEN: De CRISIS van een PEST-EPIDEMIE als goddelijke straf	<ul style="list-style-type: none"> • GEVOLG, VOLGENS DE TEGENSTANDERS VAN JEZUS: De CRISIS van een mogelijke EPIDEMIE van GEWELD
<ul style="list-style-type: none"> • OPLOSSING VOOR DE CRISIS DIE DE GEMEENSCHAP BEDREIGT: OFFER Oedipus steekt eigen ogen uit en gaat in ballingschap (actief) ⇒ (tijdelijke) ORDE en VREDE	<ul style="list-style-type: none"> • OPLOSSING, VOLGENS DE TEGENSTANDERS VAN JEZUS: OFFER Jezus wordt gekruisigd (passief) ⇒ ORDE en VREDE?

De klassieke mythe rechtvaardigt het offergeweld, terwijl het evangelie die rechtvaardiging ontkracht.

III. DE MOGELIJKE GEVOLGEN VAN DE JOODS-CHRISTELIJKE OPENBARING

- "Apocalyps"?
- "Rijk Gods"?